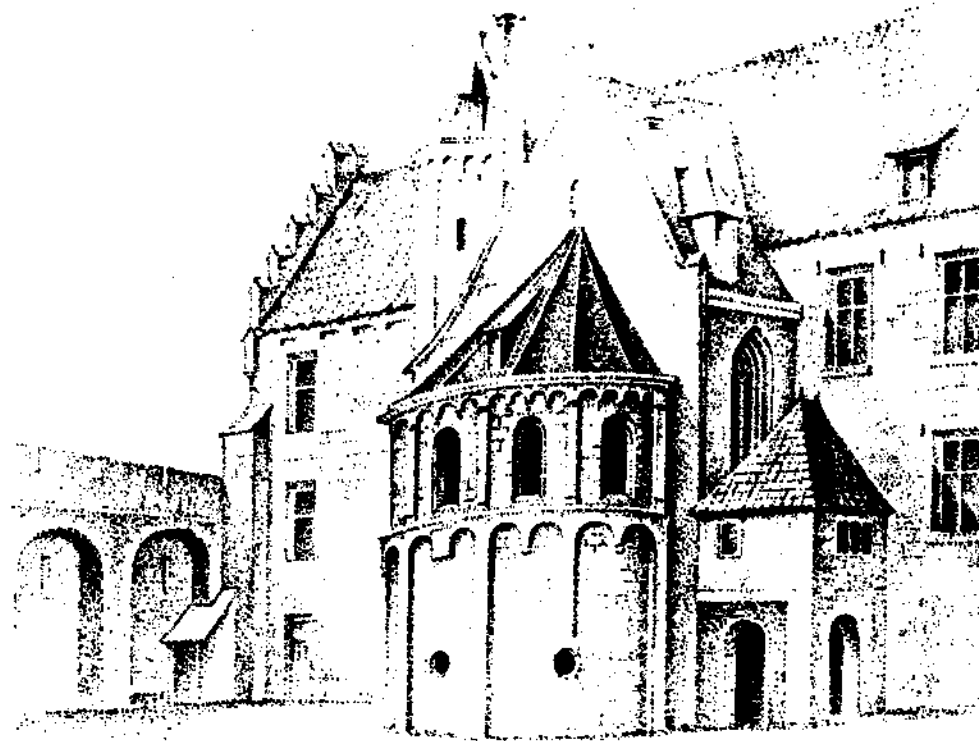

FREDERIK I BARBAROSSA

DE EERSTE HERBOUWER
van de VALKHOFBURCHT

negende jaargang no: 2

1978 / 1987

V A L K H O F V E R E N I G I N G

LIMAATSCHAP: schriftelijke aanmelding
via postbus 1390 Nijmegen

CONTRIBUTIE: f.20.= p.jr.(65+ f.12.50)
op gironummer:4438363 t.n.v.
Valkhofvereniging Nijmegen

V A L K H O F N I E U W S:

REDAKTIELEDEN: Hein van Brienen
Gerard Hermans
Theo Verweij

REDAKTIEADRES: Postbus 1390
6501 BJ Nijmegen

V A L K H O F A K T I V I T E I T E N:

RONDLEIDINGEN: Hein van Brienen
telefoon 080-233551

EXPOSITIES: coördinatrice:
E.Hendrix-Meyer
telefoon 080-239682

CONCERTEN e.d: Maarten Dongelmans
telefoon 080-220752

postbus 1390
6501 BJ Nijmegen

=====
= V A L K H O F S T I C H T I N G =
= Bankrekening ABN-bank =
= Nijmegen:53.76.75.930. =
= giro ABN-bank Nijmegen =
= no:821025. =
=====

VOORWOORD.

Zoals gebruikelijk is de tweede uitgave van een jaargang Valkhofnieuws óók nu een themanummer. Wij zijn zeer ingenomen met deze wederom interessante bijdrage van de heer H. Schoonwater, die hiermee voor de vierde maal in successie een themanummer verzorgde van een voor Nijmegen belangrijke persoon. Met het voor U liggende "Barbarossa-nummer" wordt een zoveelste bijdrage geleverd ingevolge onze bekende doelstellingen waaronder andere ook: "het kweken van belangstelling voor het Valkhof en zijn geschiedenis in de ruimste zin".

De voorgaande themanummers: De Ottonenkeizers; keizerin Theophanu en het Valkhof en Otto III de grote Nijmegenaar, zijn wegens een grote aanvraag in herdruk gegeven en zullen omstreeks eind juni verstuurd kunnen worden. Men kan enkele nummers zowel als de gehele "mini-trilogie" bestellen en voor dit laatste hebben al meerdere mensen de betaling verzonden van f.10,50.

Wij hopen dat ook dit nummer in leesplezier mag bijdragen evenals in meer kennis van een voor Nijmegen en het Valkhof belangrijk persoon.

Als we even de moeite en doorzetting van 850 jaar geleden en het doel van de toenmalige burcht, vergelijken met onze tijd en daarbij rekening houden met véél functionele ruimten voor een groot publiek, dan is er maar één JUISTE OPLOSSING; DE VALKHOFBURCHT TERUG OP ZIJN EIGEN KOSTBARE GROND.

Het Bestuur.

K E I Z E R F R E D E R I K I

B A R B A R O S S A

en

H E T V A L K H O F T E N I J M E G E N

D o o r

Henk Schoonwater. [1987]

INLEIDING.

"Weet gij mij een plaats te noemen
die op zoveel schoons kan roemen"

Dit vers, een vrije vertaling van een latijns gedicht, stond eens op het hek aan de noordzijde van het Valkhofpark, vanwaar men een ongehinderd uitzicht heeft over de Waal en de landerijen. Een ander opschrift verderop tegenover de kapel en ook op het hek aangebracht, gaf dit uitzicht een meer historisch tintje:

"Hier stond Claudius Civilus, tandenknarsend, toen hij met norske blik de adelaars der wrekende legerscharen zag naderen".

Als oudste monument van Nijmegen kan men deze plaats aanprezen vinden in elke gids over Nijmegen.

Ook al heeft Claudius Civilus hier nooit gestaan, historisch is deze plek zeker wel. Reeds de Romeinen bouwden op en rond deze plek zoals opgravingen na de oorlog hebben aangetoond. Valkhof - Belvédère - Hunnerpark was een groot plateau. De geul van de Voerweg was nog niet gegraven. De beide kapellen op het Valkhof worden natuurlijk genoemd als laatste overblijfsels van het "paleis" van Karel de Grote.

Ze staan wat vereenzaamd in de schaduw van enkele hoge bomen en behalve dat de gemiddelde bezoeker iets ervaart van hun functie, weet hij weinig van tijd en ontstaan. De Valkhofvereniging is als eerste gestart om naar brede lagen van toeristisch publiek de geschiedenis van deze "cultuur-historische plaats" uit te dragen.

Met de eerder verschenen brochures in samenwerking met de Valkhofvereniging, zoals:

"De Ottonen Keizers"

"Keizerin Theophano en het Valkhof" en

"Keizer Otto III, de grote Nijmegenaar"

is een deel van de geplande publicatie gerealistiseerd.

Moge ook dit deel er toe bijdragen dat het Valkhof weer een levende werkelijkheid worde voor Nijmegenaar en vreemdeling.

HENK SCHOONWATER

Pasen 1987.

Portret van Keizer Frederik I (Barbarossa)
vervaardigd ± 1160 - 1170

TERUGBLIK IN DE GESCHIEDENIS.

"Honderd jaar voor Christus, de Batavieren komen in ons land". Zo leerden we vroeger op school. Dit volk afkomstig uit Hessen, had onder druk van de romeinse veroveringszucht zijn woonsteden verlaten en was in Nederland terecht gekomen, waar het tussen de rivieren opnieuw dacht te kunnen beginnen. In die tijd was noord-west Europa een nog wild gebied en zeer primitief. De mensen deden wat hen goeddacht en met vissen en jagen hield men zich in leven. Het woord vrijheid stond met grote letters in ieders vaandel geschreven.

De Bataven hebben niet lang van hun rust kunnen genieten en al gauw voelden ook zij de romeinse laars in hun nek. Velen hebben dienst gedaan in het overwinnende leger.

Onze jaartelling valt zo te zeggen samen met het moeizame begin van onze beschaving. De eigenlijke beschavingslanden waren Griekenland en Italië en dus kwam de cultuur vanuit het zuiden naar ons. Niet zonder reden heeft men opgezien tegen Grieken en Romeinen. Duizend jaar later, zelfs vijftienhonderd jaar later vindt men daar de voorbeelden van. Hoeveel te meer zal men in die tijd geïmponeerd zijn geweest.

Tijdens de geboorte van Christus regeerde keizer Augustus en er was praktisch in geheel zijn rijk rust. Deze rust zou niet zo lang meer duren. Slechte keizers en onderlinge naijver deden de fundamente van het rijk meer en meer schudden en de omwonende volkeren profiteerden hiervan, begonnen van hun plaats te komen en vielen het rijk binnen. Met de aanvallen van de uit Azië komende Hunnen rond 430 begint de grote volksverhuizing, die niet alleen leidt tot

de ondergang van het romeinse rijk, doch ook van de beschaving.

In 451 werken voor het laatst Franken en Romeinen samen om de Hunnen te verslaan. Het is de laatste grote krachtsinspanning. In 486 wordt Syagrius, de laatste romeinse bevelhebber en tevens gouverneur van Gallië bij Soisson verslagen. De betekenis hiervan ligt niet zo zeer in het wapenfeit als wel in de breuk met een tijdvak van romeinse overheersing en cultuur.

Na het wegtrekken van de zeer gecultiveerde Romeinen uit Noord-Europa in de 4e eeuw, is er als het ware een groot gat gevallen in het leef-niveau. De plaatselijke germaanse boerenbevolking was ge- en misbruikt als soldaten, als mensen die in de levensbehoeften van het leger konden voorzien, als gravers en bouwers, als pottenbakkers enzovoorts. Blijkbaar was de aanwezige bevolking nog zeer gehecht aan de oude levenswijze van jagen en vissen en wilden zij weinig van de Romeinen leren. Wat hier aan kunst of moois opgegraven is werd of uit Italië meegebracht of vervaardigd door gedegen handwerkslieden die met de legertros meegingen. Voor de Germanen waren de romeinse bouwwerken en hun inventaris symbolen van een al eeuwen durende onderdrukking. Zij wisten er eenvoudig niets meer mee te beginnen dan af te breken.

Was hier of daar nog iets van cultuur overgebleven, de volksverhuizing met zijn oorlogen vaagde dit weg en in een leeg en geplunderd Noord-Europa kon men opnieuw beginnen.

Een nieuw volk, later de Franken genoemd, was erfgenaam van Rome en aan het begin van de 5e eeuw vangt ook het merovingische tijdperk aan met de doop van Clovis, ook Chlodovech ge-

noemd.

Vanuit het zuiden dringt de macht van de Franken en tevens de christelijke godsdienst naar het noorden op. Het hoogtepunt is de tijd van Karel de Grote. Hij slaagt er in niet alleen een deel van het oude romeinse rijk te veroveren maar ook opnieuw in cultuur te brengen. Zijn grote voorbeeld is Rome, maar nu christelijk getint. Hij is gewoon een mijlpaal in de geschiedenis, ook al is hij in veel gevallen niet verder gekomen dan een eerste aanzet.

Maar zoals wel meer geschiedt: men gaat de erfenis verdelen. Karels zonen glijden af naar het niveau van elkaars tegenstanders en de Noormannen zijn degenen die hiervan profiteren. De Noormannen komen na 900 meer en meer onder christelijke invloed, hun strooptochten nemen af en hun eerste christelijke koning is Harald Blauwtand (960-965).

Wanneer de Ottonen aan de macht komen in het begin van de 10e eeuw dan is het een jonge Saks, Otto I die de leiding neemt. Hoewel hij de romeinse beschaving niet kent streeft hij er op het eind van zijn leven naar naast de verkregen macht ook de christelijke cultuur te brengen, hetgeen zijn opvolgers in versterkte mate doen. Vooral voor Otto III, gestorven in 1002, betekenden Karel de Grote en Rome zeer veel en waren dan ook zijn grote voorbeelden. Behalve Hendrik II, de heilige, zijn Hendrik III en IV meer machtswellustelingen geweest en constant in strijd met de pausen.

Eerst Frederik I, bijgenaamd Barbarossa, heeft meer belangstelling voor cultuur en het oude Rome, waar overigens alle heersers uit die tijd naar hebben opgezien als hun voorbeeld.

HET LEVEN VAN KEIZER FREDERIK I . BARBAROSSA.

De naam keizer Barbarossa is in feite een oneigenlijke naam voor deze grote man. Officieel is hij Frederik I, bijgenaamd Barba-rossa, hetgeen "roodbaard" betekent. Deze bijnaam is uit Italië afkomstig vanwege zijn rood-blonde haar, dat nogal afstak bij de overwegend zwart-harige Italianen. Het gaf ook iets weer van de schrik die men voor deze man had en die dan ook niets en niemand ontzag en die zijn leven grotendeels in Italië doorbracht.

Hij was een zoon uit het geslacht van de Hohenstaufen. Zijn vader Frederik II van Schwaben en zijn moeder Judith, uit het geslacht der Welfen kregen in 1122 een zoon: Frederik.

Op 4 maart 1152 koos men in Frankfurt am Main Frederik tot koning en reeds enkele dagen na deze verkiezing kroonde Arnold, aartsbisschop van Keulen, hem tot koning in de Dom te Aken. Hieraan was een nogal langdurige strijd voorafgegaan tussen de Hohenstaufen en de Welfen-familie en nu eindelijk lag er vrede in het verschiep. Zoals eerder gezegd, Frederiks vrouw Judith was een Welfin.

De preek die bisschop Arnold hield tijdens de kroningsplechtigheid is gedeeltelijk bewaard gebleven. Hierin zegt hij te hopen dat Frederik zal zijn als een hoeksteen, om de scheur tussen twee muren weer te dichten. Op het graf van Karel de Grote beloofde Frederik "de oude keizerlijke heerlijkheid" weer te herstellen.

Wanneer hij zich aan Paus Eugenius III presenteert om tot keizer te worden gekroond schrijft hij: "Er zijn twee Machten die de wereld regeren; die van de heilige autoriteit van de pausen en de koninklijke macht.... en verder:

Pyxis, bewaardoos voor de H. Hostie (ca.1130)
Deze doos laat strijd- en jachtscenes zien.
Veel profane stukken werden door erfgenamen
aan de kerk geschonken, die ze dan na
enige verandering voor de liturgie gebruikte.

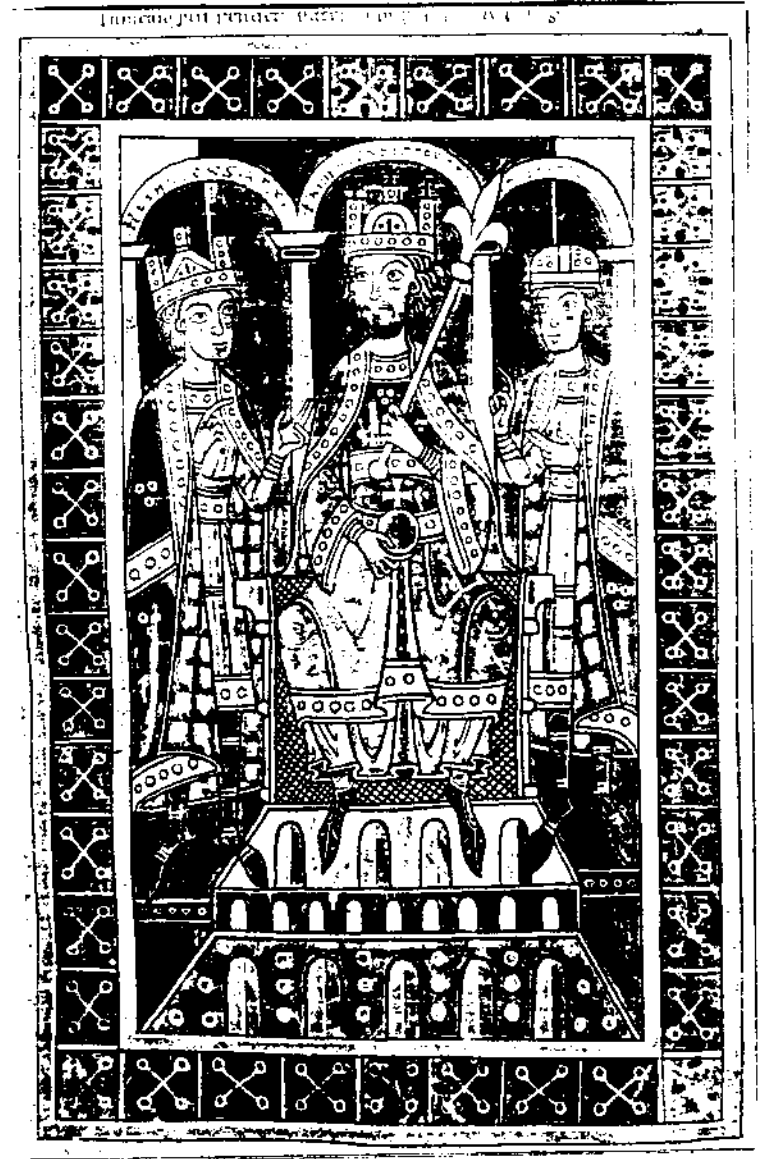
"dat hij hoopt met Gods hulp de verhevenheid van het romeinse rijk en zijn souvereiniteit te herstellen".

Om het rijk weer tot een eenheid te vormen was niet alleen steun nodig van de rijksvorsten die hem hadden gekozen maar ook van andere edelen, waaronder Hendrik de Leeuw uit Braunschweig, stammende uit de Welfen-familie. Deze maakte nog enkele aanspraken uit de nog blijkbaar niet geheel opgeloste familiestrijd en dit zat Frederik dwars.

Voor Frederik zijn eerste tocht naar Italië ondernam om gekroond te worden, sloot hij een verdrag met de paus waarin Frederik verklaart zich te verplichten de romeinen te onderwerpen. Hiermee wordt bedoeld de bewoners van Rome en omgeving. Ook mag hij geen vrede sluiten met de Noormannen zonder toestemming van de paus, niet toelaten dat de keizer van Byzantium enig gebied bezet in Italië. De paus van zijn kant bedreigde eenieder met de ban als hij zich vergreep aan het gebied van de keizer. Tevens sprak hij de echtscheiding uit van Frederiks huwelijk met Adela, gravin van Vohburg. Dit huwelijk was kinderloos gebleven, maar officieel heette het, dat Adela echtbreuk had gepleegd. Het verdrag werd door afgevaardigden van paus en keizer in Konstanz getekend en in de herfst van 1154 trok Frederik naar Rome, vergezeld van 1800 ruiters.

Terwijl hem in Italië de hulde ten deel viel van steden als Pavia, Cremona en Lodi, bleef Milaan en de met Milaan verbonden steden weg, hetgeen hen duur te staan zou komen.

Eerst koelde Frederik zijn wraak op de stad Tortona die met de grond gelijk gemaakt werd in april 1155, hetzelfde jaar waarin de opbouw van de Valkhofburcht zou beginnen.

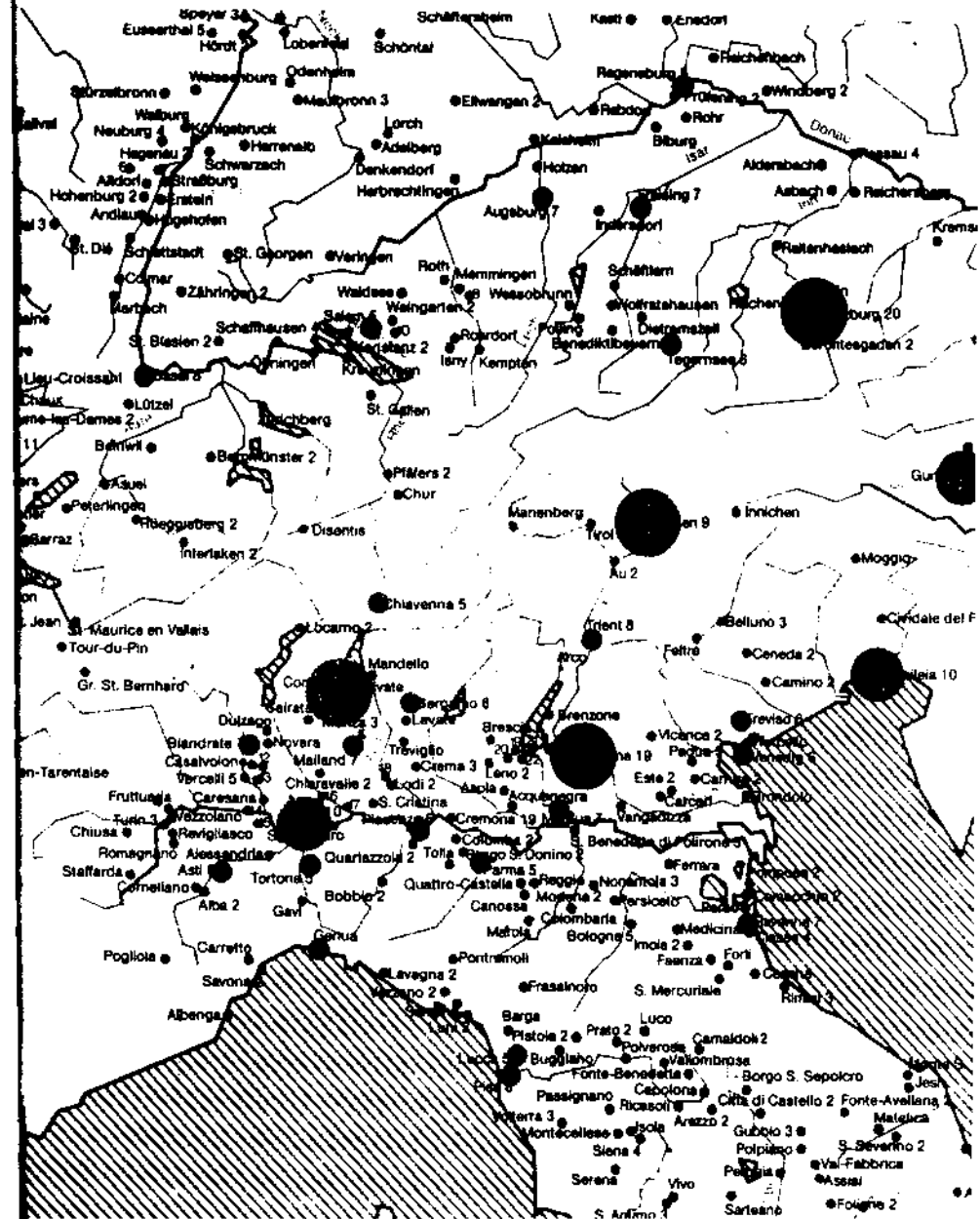
Keizer Frederik Barbarossa met zijn zoons, koning Hendrik en graaf Frederik.

Illustratie uit de Welfenchronik van het klooster te Weingarten. 1179-1191. Landesbibliothek te Fulda.

Maar pausen kwamen en gingen in die tijd. Eugenius III (1145-1153) stierf. Hij was een bescheiden abt van Tre Fontane geweest, maar zeer fel tegen ineenstrengeling van kerkelijke en wereldlijke ambten. Voor hij op 8 juli stierf stond hij op het punt de macht van de romeinse senatoren te beknotten, een macht die alsmaar groter werd. Na hem kwam de verzoeningsgezinde Anastasius IV die slechts 17 maanden paus was.

Toen Frederik in Rome kwam was daar de engelsman Nicolaas Breakspear tot paus gekozen. Hij nam de naam aan Hadrianus IV. Hij was een koppig en tactloos man en de eerste ontmoeting met Frederik was meteen een flop. Bij de besprekingen over de wijze waarop de kronings-ceremonie zou verlopen bleken al meteen meningsverschillen te bestaan. De paus verwachtte dat Frederik hem tegemoet zou gaan met zijn paard aan de teugel vasthoudend; de paus zou dan hoog te paard gezeten afstijgen als de keizer diens stijgbeugel zou vasthouden. Dit vond de keizer zeer vernederend en weigerde. Deze besprekingen waren blijkbaar buiten Rome gevoerd en eerst nadat men Frederik had verzekerd dat dit gebaar bij het gebruikelijke kroningsritueel hoorde en geenszins als onderwerpingssymbool was bedoeld werd de vrede getekend en gingen Rome's poorten open.

1155 Op 18 juni 1155 ontving Frederik de keizerkroon van Hadrianus IV. Hierna volgden bloedige dagen; want Hendrik de Leeuw met zijn ridders richtte een vreselijke slachting aan onder de Romeinen bij de Engelen-burcht, die merkwaardig genoeg door de romeinse keizer Hadrianus was gesticht als mausoleum. Om en sit nomen. Frederik kon Rome niet veroveren zoals hij de paus had beloofd.

Kaartje met onder meer Noord-Italië, waar veel strijd werd geleverd.

Maar het was niet alleen Rome dat niet werd veroverd; eenmaal terug in noord-Italië kwam het ook niet tot een veldtocht tegen de Noormannen. Dit deel van het contract kon hij evenmin waar maken. Terugkerende naar zijn land liet hij de paus over aan de willekeur van de noormannenkoning Willem I die vanuit zuid-Italië opereerde. Geheel zuid-Italië zuchtte onder de dwangmatig opgelegde belasting van deze Noorman.

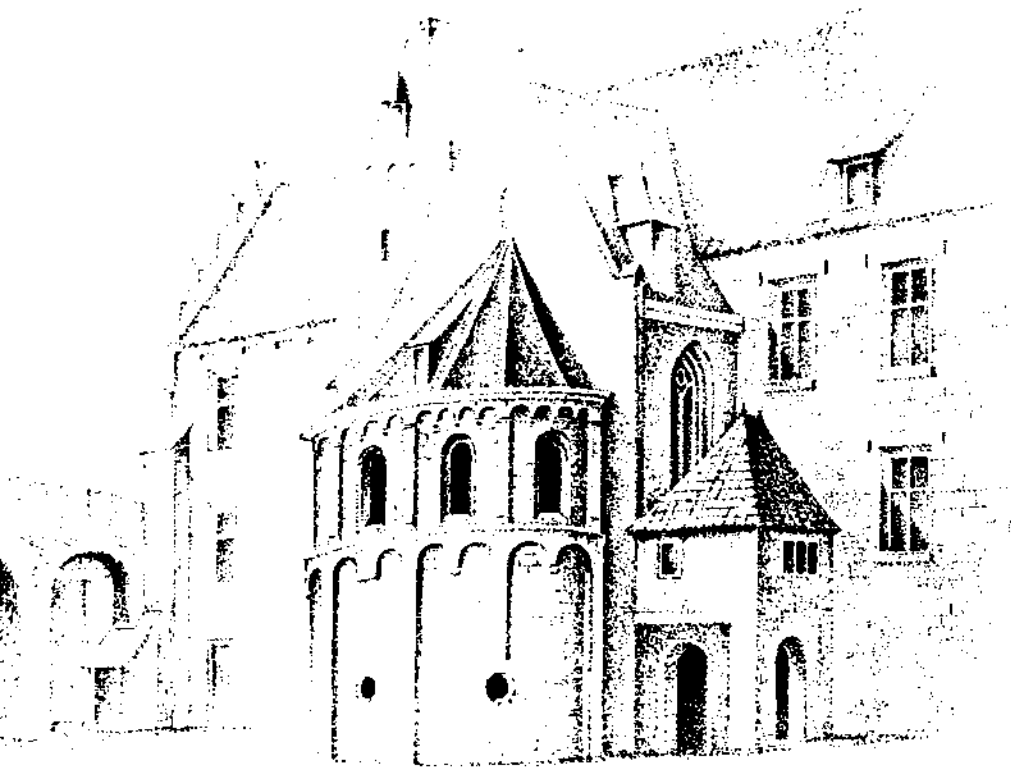
1156 In juni 1156 huwde Frederik voor de tweede maal. Nu met de dertien-jarige Beatrix dochter en erfgename van de palzgraaf Rudolf van Hoog-Bourgondië en ook hier verwierf de keizer dus grondgebied in eigendom. Van ouds was Bourgondië een bufferstaat tussen Italië en Frankrijk.

De ideeën over het wezen van het keizerdom liepen nogal uiteen. Zo beschouwde de paus het keizerdom als een leengoed dat hij kon uitdelen, omdat hij vertegenwoordiger en plaatsbekleder van Christus was. De keizer daarentegen beschouwde zijn keizerschap als een door God zelf gegeven uitverkiezing en hem gegeven door het simpele feit van de keuze der rijksgenoten. De paus moest dit alleen maar bekrachtigen door de kroning. Beiden meenden door God te zijn uitverkoren. Op de rijksdag in Besançon was hierover al een woordenwisseling tussen de legaat van de paus, Bandinelli en de kanselier van de keizer Reinald von Dassel. Deze man was Domdeken van het kapittel te Hildesheim; een echte vuurvreter en voorstander van een rijks-

1158 Ontevreden over de gang van zaken in Italië begon Frederik in juni 1158 een nieuwe veldtocht in Italië en vaardigde hij in

noord-Italië een nieuwe wet uit. Daarin eiste hij van de onafhankelijke stad-staten de terug-gave van de rijksgoederen aan gronden en gebouwen. Elke stad kreeg een keizerlijke stadhouder en de steden, hun onafhankelijkheid hierdoor bedreigd ziende, stelden zich teweer. Cremona was de eerste stad die de keizerlijke wraak moest ondervinden. Hoewel de keizer een veel groter leger had meegenomen duurde het toch zeven maanden voordat de stad viel. In januari 1160 verwoestte hij haar volkomen.

Paus Hadrianus stierf in september 1159 juist toen hij op het punt stond Frederik in de kerkelijke ban te doen. De verkiezing van een opvolger was niet eenvoudig omdat de kardinalen zich al gauw in twee partijen verdeelden: vóór of tegen de keizer en zelfs koos een deel vóór de noormannen-koning in Sicilië. Elk had zijn kandidaat voor het pausschap. Men koos uiteindelijk Orlando Bandinelli, jurist en theoloog uit Bologna. Hij was het die een meningsverschil had met Reinald von Dassel, de kanselier van de keizer. Orlando nam de naam aan van Alexander III. Gedurende zijn hele pontificaat van 1159 tot 1181 zou het onrustig blijven door dit geschil met de keizer en de minderheidsgroep van kardinalen, die aan de kant van de keizer stond, erkende de keuze niet en koos een nieuwe paus die de naam aannam van Victor IV. Frederik zei dat de gehele kerk moest beslissen en naar het voorbeeld van de keizers, Constantijn de Grote en Theodosius de Grote riep hij een eigen concilie bijeen te Pavia. Uit Duitsland en Lombardije waren vijftig bisschoppen bijeen en het was logisch dat bij een zo duidelijke eenzijdige vertegenwoordiging van de kerk Victor IV werd gekozen. Alexander III excommuniceerde de keizer, zijn

Sint Maartenskerk vanuit het Oosten gezien.
Lange tijd als "Peerdestal" in gebruik geweest en
uiteindelijk tot Barbarossa-ruïne vervallen.

raad en allen die hieraan hadden meegewerkt. De paus onthief de onderdanen van Frederik van eed van trouw. Anderzijds sprak Victor IV de ban uit over zijn tegenstanders. Alexander vluchtte naar Frankrijk en vond daar erkenning van de koning van Frankrijk en van Engeland op een nieuw concilie te Toulouse. Een der bisschoppen zei: "Wie heeft de Duitsers tot rechters over de volkeren aangesteld?"; een ander formuleerde het nog pregnanter: "Wie heeft deze plumpe barbaren het recht gegeven een heer boven de hoofden der mensen te plaatsen?".

Maar Frederik liet zich niet weerhouden de macht te grijpen. Milaan, vroeger reeds een doorn in zijn oog, moest dit ondervinden. Hij belegerde twee jaar lang deze stad, tot ze zich door hongersnood gedwongen moest overgeven. Evenals de andere weerspannige steden werd Milaan volledig van de kaart geveegd nadat er eerst geplunderd en vermoord was. Onder de buit voerde Frederik de relikwieën van de heilige Drie Koningen mee, die bekend zijn door het kerstverhaal. Hoe deze christelijke koning dit kon rijmen met zijn 'christen-zijn' is voor ons heden ten dage nog onbegrijpelijk.

Op zijn beurt was de democratische regeringsvorm van Milaan voor hem een raadsel. Hij, de door God gezalfde keizer, zag dat: "jonge lieden van nederige afkomst en eenvoudige ambachtsmensen tot de hoogste ambten werden toegelaten", zo schrijft bisschop Otto van Freising. Het waren twee werelden die botsten. Om eenzelfde lot te ontkomen onderwierpen de andere steden van noord-Italië zich aan Frederik.

Was Frederik jegens een italiaanse stad onbarmhartig, hetzelfde ervoer de duitse stad Mainz toen deze stad zich in 1163 tegen de

vorst-bisschop Arnold had verzet en hem had vermoord.

Op zijn derde Italië-expeditie wilde Frederik een beslissing forceren betreffende de Noormannen in zuid-Italië. Dit mislukte echter omdat Venetië weigerde hem de vloot af te staan en zich daarentegen verbond met steden als Padua, Verona en Vicenza. Daarbij kwam nog dat de tegenpaus Victor IV plotseling stierf op 20 april 1164. Reinald von Dassel dacht de leemte snel op te vullen door met een minderheid van kardinalen Paschalis III te installeren, maar zelfs de keizergetrouwe bisschoppen waren hiermee verre van gelukkig.

Aan de andere zijde kreeg hij onverwacht de engelse koning Henry II tot bondgenoot. Diens 9-jarige dochter verloofde zich met Hendrik de Leeuw. De aartsbisschop van Canterbury was toen aan de zijde van de rechtmatige paus Alexander III, die in zuid-Frankrijk resideerde. Thomas Becket, de aartsbisschop en Henry II, die elkaar toch al niet mochten, stonden toen op voet van oorlog en de aartsbisschop legde het loodje en werd door handlangers van Henry aan het altaar vermoord.

1165 Op de Rijksdag te Würzburg in mei 1165 kozen de meeste bisschoppen de zijde van de tegenpaus Paschalis III en er werd besloten alle onderdanen de eed te laten afleggen tot erkenning van deze paus. De meesten deden dit onder bedreiging van het verlies van hun bezittingen. De aartsbisschoppen van Mainz en Salzburg weigerden en verloren hun bisdom.

Kanselier Reinald von Dassel, vereeuwigd op het driekoningenschrijn te Keulen, was een handige man. De keizer had hem dringend nodig en als vriend stelde hij hem aan als bisschop

Waszegel van Hendrik de Leeuw (1142-1180) als hertog van Beieren en Saksen.

De hertog is afgebeeld met de drie-slippige vaan van een leenheer in zijn hand.

van Keulen. Deze man inspireerde Frederik; hij fluisterde hem in wereldheerser te worden en het "heilige romeinse rijk" met de duitse natie als leidinggevend instrument was zijn idee. Om dit ingang te doen vinden maakte hij verzen en liet die door betaalde dichters overal voordragen en zingen. Er was een keizer-hymne en een mysterieospel waarin het eenvoudige volk was wijs gemaakt dat hij niet alleen de wereldheerser maar een hemelse koning was die voorafging aan de Anti-Christ uit de openbaring.

Op 29 december 1165 liet Frederik de stoffelijke resten van Karel de Grote opgraven en hem met toestemming van de tegenpaus Paschalis III heilig verklaren. Daarna werd het gebeente van Karel bijgezet in de langwerpige schrijn van eikehout die rondom met goud werd bekleed. In dun gedreven goud toont het, behalve Karel en Paus Paschalis, de afbeeldingen van alle duitse keizers. Aan het hoofdeinde troont de Christus als wereldrechter, het type waarvan Frederik dacht dat hij dat met Christus ook was. Het was tevens een protest tegen het franse koningshuis van de Capetingers, die meenden dat zij minstens evenveel rechten hadden om opvolgers van Karel de Grote te heten.

1166-1168 Op zijn vierde Italië-tocht in de hiervóór gegeven jaren trok Frederik weer tegen de Noormannen in het zuiden op. Vergeefs belegerde hij Ancona; maar Reinald von Dassel versloeg de verdedigers van Rome bij de stad Tusculum en hierdoor kon hij Rome binnentrekken. Frederik maakte hiervan meteen gebruik door zich te laten kronen door de in zijn leger meegaande paus Paschalis. Op 1 augustus 1167, tezamen met zijn veel jongere vrouw Beatrix, had de kroning plaats in de St.Pieter.

Karel de Grote, afgebeeld op het zegel van de stad Aachen (Aken).

Het zegel is vervaardigd vóór 1134.

Maar het noodlot achtervolgde hem; de ramp die alle Ottonen-keizers eerder tot de aftocht had gedwongen, de malaria, sloeg ook nu toe. Het grootste deel van het leger stierf of werd zwaar ziek en ook Frederiks kanselier, Reinald von Dassen liet het leven. Tijdens de terugtocht begon er ook een opstand van de geknechte steden in Lombardijen en uiteindelijk moest Frederik, verkleed als pelgrim vluchten en via de Mont Cenis ging hij naar het bevriende Bourgondië.

1168-1174 Zes en een half jaar liet hij zich niet meer in Italië zien. Eenmaal in Duitsland wijdde hij zich vooral aan de opbouw van de macht door het bouwen en uitbreiden van kastelen, het plaatsen van familieleden en vrienden op hoge posten, zodat hij zich bij een nieuwe expeditie in de rug gedekt wist. Hij sloot zelfs vrede met de Saksische Welfenfamilie en om op alles voorbereid te zijn, liet hij zijn in Nijmegen geboren zoon Hendrik, die omstreeks vier jaar was, tot koning kiezen en te Aken kronen.

1170 Na vergeefse onderhandelingen met Frankrijk en de "echte" paus Alexander III, erkende Frederik in 1170 de paus Callixtus III. In die zes jaar dat Frederik in Duitsland verbleef was de anticipatie in Italië tegen hem gegroeid. Dat Milaan was verwoest werd nooit vergeten en verschillende steden sloten zich aaneen. Milaan werd weer opgebouwd en er werd zelfs een nieuwe stad gesticht met de naam Alessandria als teken van verbondenheid met Paus Alexander III.

1174 In dit jaar trok Frederik voor de vierde maal naar Italië en aanvankelijk leek het dat de steden geneigd waren vrede te sluiten

met Frederik. Maar toen hij weigerde aan het nieuw gebouwde Alessandria stadsrechten te verlenen, mislukte ook deze vredespoging. Ook de Welfen hadden bezittingen in noord-Italië. Hij zou de Welf Hendrik de Leeuw uit Braunschweig om hulp hebben gevraagd, doch deze wilde helpen in ruil voor de keizerpaltz te Goslar.

Ondertussen versloeg een troep te voet strijdende Longobarden Frederiks leger op 29 mei 1176 en hierbij raakte Frederik gewond. Een poging om de steden tegen elkaar en tegen de paus uit te spelen, mislukte.

1177 Wel gelukte het om in Venetië vrede te sluiten zowel met de longobardische steden als met Paus Alexander III. De laatste kreeg nu de erkenning van Frederik als Paus. De longobardische ofwel lombardische steden konden hun oude koningsrechten, stammende uit de tijd van Karel de Grote, behouden. Achttien jaren had het conflict van Frederik met de kerk geduurd.

Nu Frederik hierover geen zorgen meer had rekende hij af met de Welfen. Hendrik de Leeuw ontnam hij veel gebieden en zeker alles wat in Beieren lag. Hem werd ten laste gelegd dat hij tijdens afwezigheid van Frederik, meermalen de landsvrede in gevaar had gebracht. Hoewel Hendrik de erfgoederen van Braunschweig en Lüneburg behield, verbande men hem naar Engeland, gezien het feit dat hij met de dochter van de koning van Engeland was gehuwd.

1186 Dat Frederik een bondgenootschap had gesloten met de lombardische steden, voelde de paus toch aan als een bedreiging van zijn en Rome's onafhankelijkheid. Hij was ook minder te spreken over het feit dat de nu 19 jarige

zoon van Frederik, met name Hendrik in het huwelijk zou treden met een dochter van de Siciliaanse Noormannenkoning. Dit huwelijk van Hendrik met Constanza vierde men uitbundig in het weer ten dele herstelde Milaan op 26 januari 1186. De paus voelde zich als het ware omklemd tussen de onder duitse invloed staande steden in noord-Italië en het noormannenrijk. Zeker was dat het geval toen, door de dood van deze koning, Constanza het rijk erfde.

Het was het hoogtepunt van Frederiks regering en als behoeder van het Christendom voelde hij zich verplicht, nu alles in Italië in orde scheen, om het Heilig Land te gaan bevrijden.

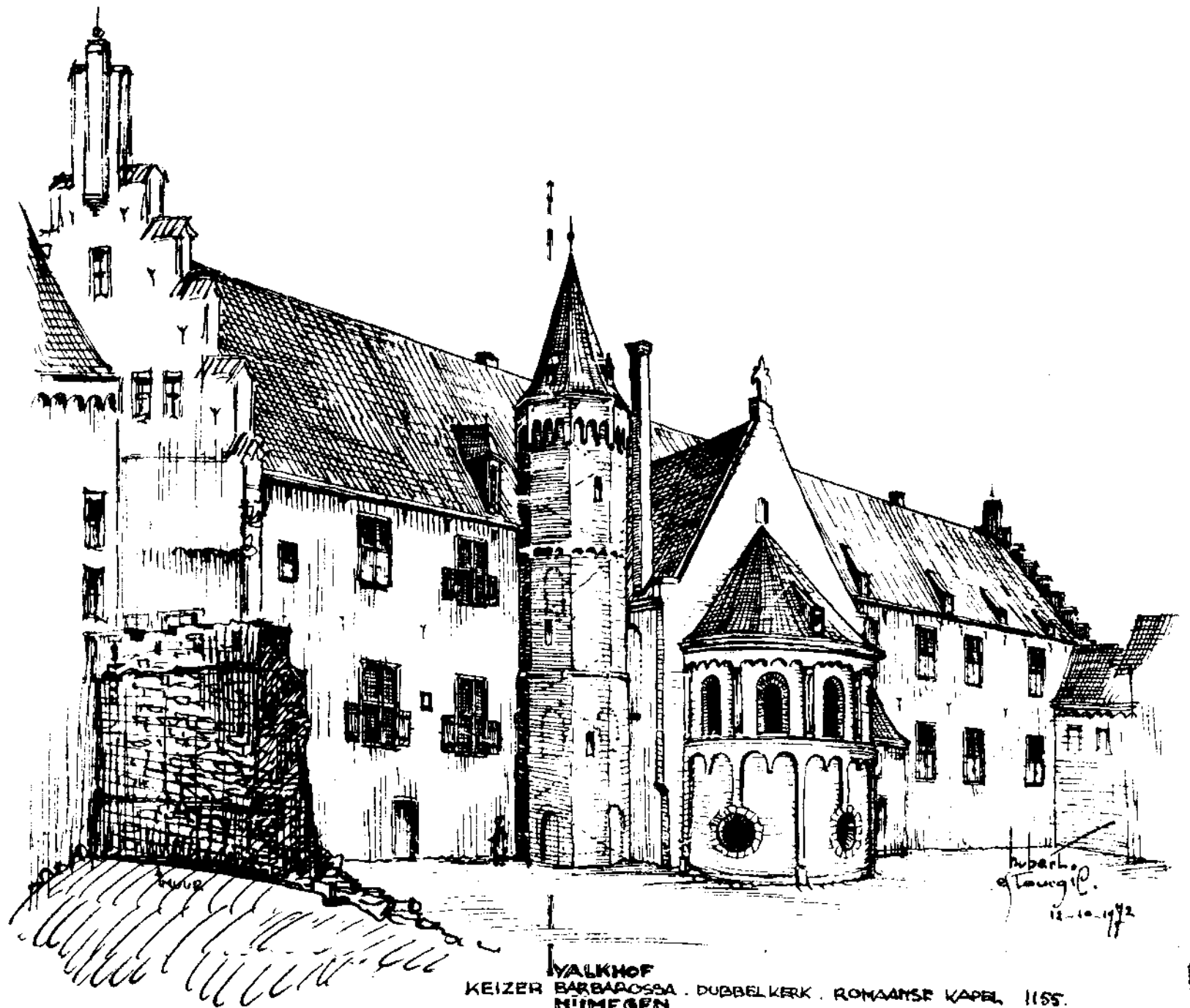
1189 Vanuit Regensburg trok hij op een zonnige dag in mei van het jaar 1189, met een leger van tienduizend man richting Heilig Land. Allen droegen boven hun velduitrusting het witte gewaad met het rode kruis als teken kruisridder te zijn. Aan de spits Keizer Frederik I, bijna 70 jaar oud.

Nadat de verovering van Jerusalem door de Islamiëten bekend was geworden in het avonddland, ontbrandde opnieuw het kruisvaardersvuur en het Heilig Graf voor de christenheid te bewaren was het grote doel. Het moet een geweldige indruk hebben gemaakt in Europa dat de nu grijs-geworden Roodbaard op zijn leeftijd nog de energie vond om slag te leveren tegen de "ongelovigen".

Een engelse kroniekschrijver zegt: "De geweldige man, wiens rijk zich uitstreckte van de Middellandse zee tot de noordelijke oceaan, wees alle verlokkingen van de huichelachtige wereld van de hand en liet zich deemoedig omgorden om de strijd voor Christus. Hoewel hij jonge zonen had die hij in deze oorlog kon laten gaan, nam

Speelsteen met ridders op veldtocht.
Rijnland, eerste kwart 13e eeuw.

Huber
et Langlois
18-10-1972

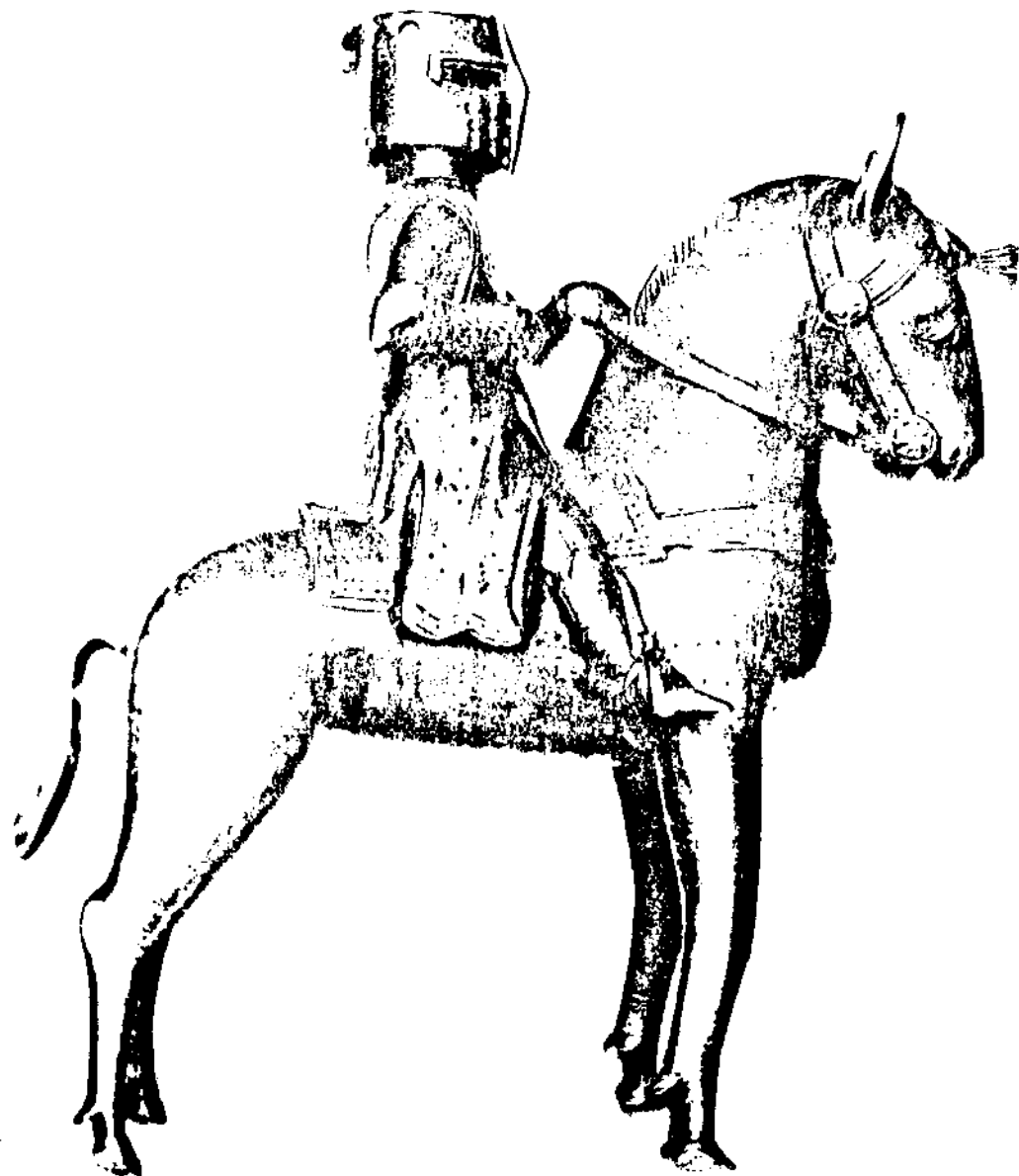
WALKHOF
KEIZER BARBAROSSA . DUBBELKERK . ROMAANSE KAPEL 1155.
NIJMEGEN.

hijzelf de banier van de Christenheid alsof hij die alleen kon dragen".

De kruistochten waren hem niet onbekend, want in zijn jonge jaren was hij met Keizer Koenraad III, zijn oom, meegetrokken. Die tocht was slecht verlopen en had ongeluk gebracht, maar hij had er uit geleerd dat alleen een goede organisatie de veldtocht kon doen gelukken. Daarenboven, slaagde Frederik, dan steeg gelijktijd het aanzien van de keizerlijke macht. Daarom weerde hij avonturiers en maakte allerlei voorschriften om naast de militaire tucht ook het morele welzijn optimaal te houden. Zo werd bepaald dat alwie met een hoertje betrappt werd naakt geseseld moest worden, zowel hij als de vrouw.

1190 Niettegenstaande de voorbereidingen duurde het tot het voorjaar in 1190 alvorens men de Dardanellen kon oversteken. De Byzantijnse keizer had dit zolang tegengehouden omdat hij bang was voor zoveel westerse vechtjassen in zijn rijk. Via het zuiden van Armenië dachten zij de Arabieren in de rug aan te vallen. Het werd een tijd van heldenmoed en heldenstrijd, van vele ontberingen, maar het geloof van de ridders bewerkte dikwijls ongelooflijke overwinningen. Ook de overwinning op Sultan Saladin, die Jerusalem bezette, leek nu dichtbij.

Het was 10 juni 1190, een bloedhete dag. In het kamp heerste vreugde om een overwinning in het Kilikische gebergte behaald en nu kan men afdalen naar een vruchtbaar dal, het tegenwoordige Siflike. Alle ellende is vergeten en in het bevriende Armenië kan men zich verder toerusten voor de komende strijd. Met zijn lijfgarde rijdt de keizer vooruit en steekt de ri-

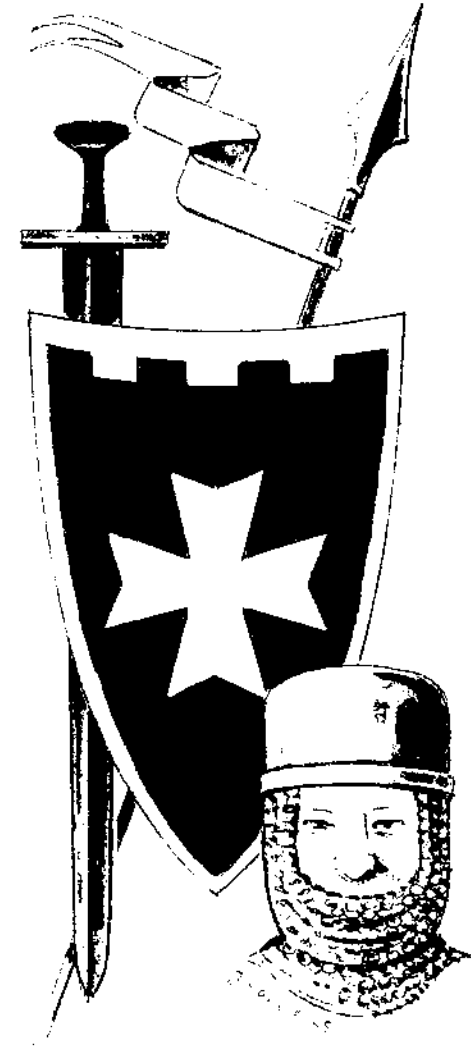

Bronzen watervat in de vorm van een ridder te paard. Het schild en de lans ontbreken. Opvallend is het zware hoofdmasker.

vier de Saleph over om te rusten en uitvoerig te eten. Vanwege de brandende hitte van de afgelopen dag krijgt Frederik zin om te zwemmen; hij trekt zijn kleren uit en springt te water. Het copieuze maal en het te koude water is hem echter teveel. Een hartverlamming maakt een einde aan zijn leven. Even later vist men zijn lijk uit het water; een onridderlijk einde van een ridderlijke held.

Zelfs een goede begrafenis heeft hij niet gehad. Nadat men zijn lichaam in een vat azijn had gelegd vanwege de felle hitte moest men in Antiochië het lijk in kokend water doen om het vlees en gebeente te scheiden. In de kerk van Antiochië begroef men deze vleselijke resten en het gebeente werd meegevoerd in de hoop dit in Jerusalem ter aarde te kunnen bestellen. Maar deze kruistocht werd een ramp en weinigen bereikten weer hun vaderland. Waar het gebeente van deze grote duitse keizer, Frederik I von Hohenstaufen, bijgenaamd Barbarossa, gebleven is weet men niet meer. In 1971 richtte men een klein gedenkteken op nabij de vermoedelijke plaats waar hij verdronk.

→ enkele kruisridderemblem
getekend door Joh.Hendriks

KEIZER FREDERIK I BARBAROSSA EN DE BURCHT TE NIJMEGEN.

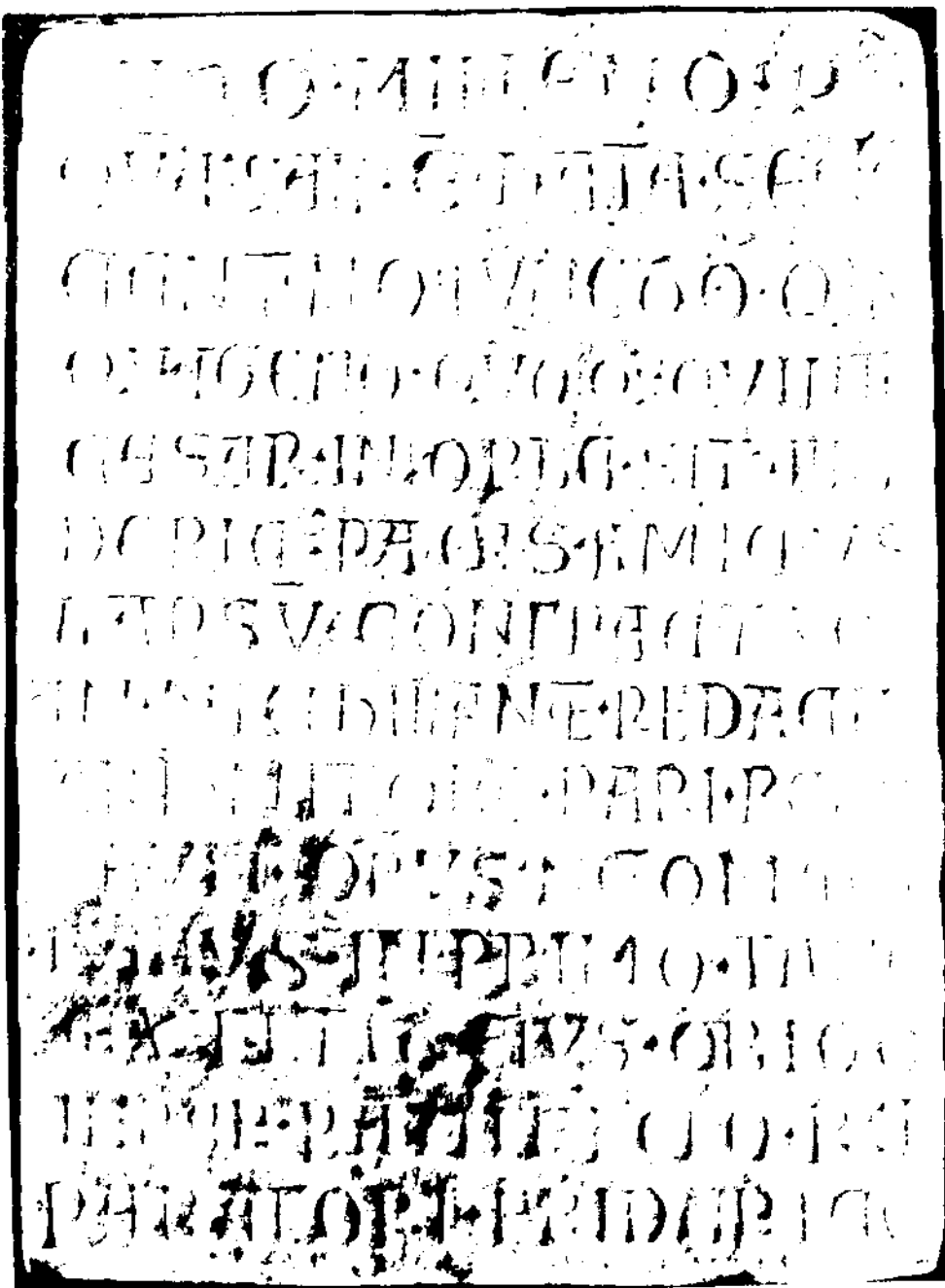
Nadat de puinhopen, die de Hunnen in Europa hadden achtergelaten, wat waren opgeruimd, begon het volk van de Franken van grond af aan met het opbouwen van een rijk. Daarnaast richtten de Franken met hun expansieve kracht zich ook op veroveringen in het noorden. Zij brachten weinig cultuur met zich mee, maar wel het Christendom dat eeuwenlang een stempel drukken zou op geheel west- en noord-Europa. Om zich te verdedigen richtten zij vrij primitieve forten op en dikwijls op de puinhopen van wat de Romeinen hadden achtergelaten. Zo zal het plateau van het tegenwoordige Valkhof-Kelfkensbosch-Hunnerberg hen geschikt zijn voorgekomen om een nederzetting met versterking te plaatsen. De Voerweg was er nog niet en ook de Romeinen hadden hier hun gebouwen zoals na de oorlog bleek. Vanuit deze plaatselijke situatie heeft Karel de Grote hier een "palatio" gebouwd. Van het "paleis" van Karel de Grote moeten we toch geen al te grote voorstelling hebben. Zoals opgravingen te Aken en Ingelheim hebben aangetoond waren het een aantal gebouwen zonder ommuring. Wel is mogelijk dat op enige afstand een aarden wal was aangelegd omdat men zich niet kan voorstellen dat deze gebouwen er zonder enige beschutting hebben gestaan. De Noormannen verwoestten in 881 de gebouwen en hertog Godfried deed het nog eens over in 1047 tijdens zijn strijd tegen Keizer Hendrik III. Eerst Keizer Barbarossa heeft zware muren om zijn diverse kastelen laten optrekken. Dit houdt verband met het feit dat de adel, voortgekomen uit kleine landbezit-

ters, zo rijk en machtig was geworden dat het zich kastelen liet bouwen. Overal in het land bevonden zich dergelijke gebouwen die mede de macht van de keizer inperkten; de heren waren maar al te zeer geneigd om zélf de keizerlijke macht over te nemen of minstens te delen. Steden waren er maar nauwelijks of in primitieve staat. Het recht om een stad te bouwen begint eerst na 1200. De rechten en plichten werden dan op documenten vastgelegd. De keizers voelden zich altijd bedreigd door de stedelijke samenscholingen van mensen, die hij daarentegen toch nodig had.

In twee en een halve eeuw was de burcht van Karel te Nijmegen sterk vervallen en Keizer Barbarossa, een groot vereerder van Karel de Grote, vatte het plan op om deze burcht te herstellen. Niet alleen de navolging van Karel deed hem hiertoe besluiten; overal in zijn land herbouwde hij deze versterkingspunten die zijn persoonlijk eigendom waren. In tijden van nood kon er gebruik van worden gemaakt en van daaruit kon een deel van het land geregeerd worden en hun uiterlijk leek de keizerlijke macht stevig te grondvesten. Een gedenksteen vermeldt het jaar 1155 en de uit Latijn vertaalde tekst:

"Duizend jaren nadat het Heil de Wereld werd geschonken, daarbij gevoegd nog honderdvijftig jaren, heeft, als Keizer van zijn Rijk, Frederik vriend des vredes, het vervallen, ingestorte, oude, schier in het niet verzonken bolwerk van Nijmegen in gelijkwaardige schoonheid en luister herbouwd. Julius moge dan aan het begin ervan als schepper staan, niet gelijkwaardig was de vredebrengende herbouwer Frederik".

Wanneer we de achterzijde van de steen bekijken blijkt deze gehouwen te zijn uit een zuil-frag-

ment van hoogstwaarschijnlijk romeinse herkomst. De gedenksteen bevindt zich in de Commanderie van St. Jan, het gemeentemuseum te Nijmegen.

Men moet de vermelding van het jaartal 1155 wellicht méér koppelen aan de uitvoering der werkzaamheden, want Barbarossa werd op 18 juni 1155 door paus Hadrianus tot keizer gekroond en had in die dagen wel andere zaken aan het hoofd. Bekijken we de tekst dan is het als een soort manifest met als kernachtige inhoud: "Ik, keizer Frederik, de vredebrenger, heb de burcht van Julius Caesar herbouwd." Hij beschouwd zich als opvolger van deze keizer maar vooral als vredebrenger. Misschien was men al vroeger aan het herstel bezig geweest en heeft men het kroningsjaar geschikt gevonden om het herstel definitief te vermelden. Aan een gebouw van dergelijke omvang moet men in die jaren een aantal decennia gewerkt hebben. Zou wellicht de kanselier Reinald von Dassel de hand gehad hebben in de tekst? Immers ook rond 1165 was hij de auteur van bepaalde dichtwerken die de keizer verheerlijkten en die overal werden verspreid. Het was ook het jaar dat hij het lichaam van Karel de Grote liet opgraven en bijzetten in een gouden schrijn te Aken.

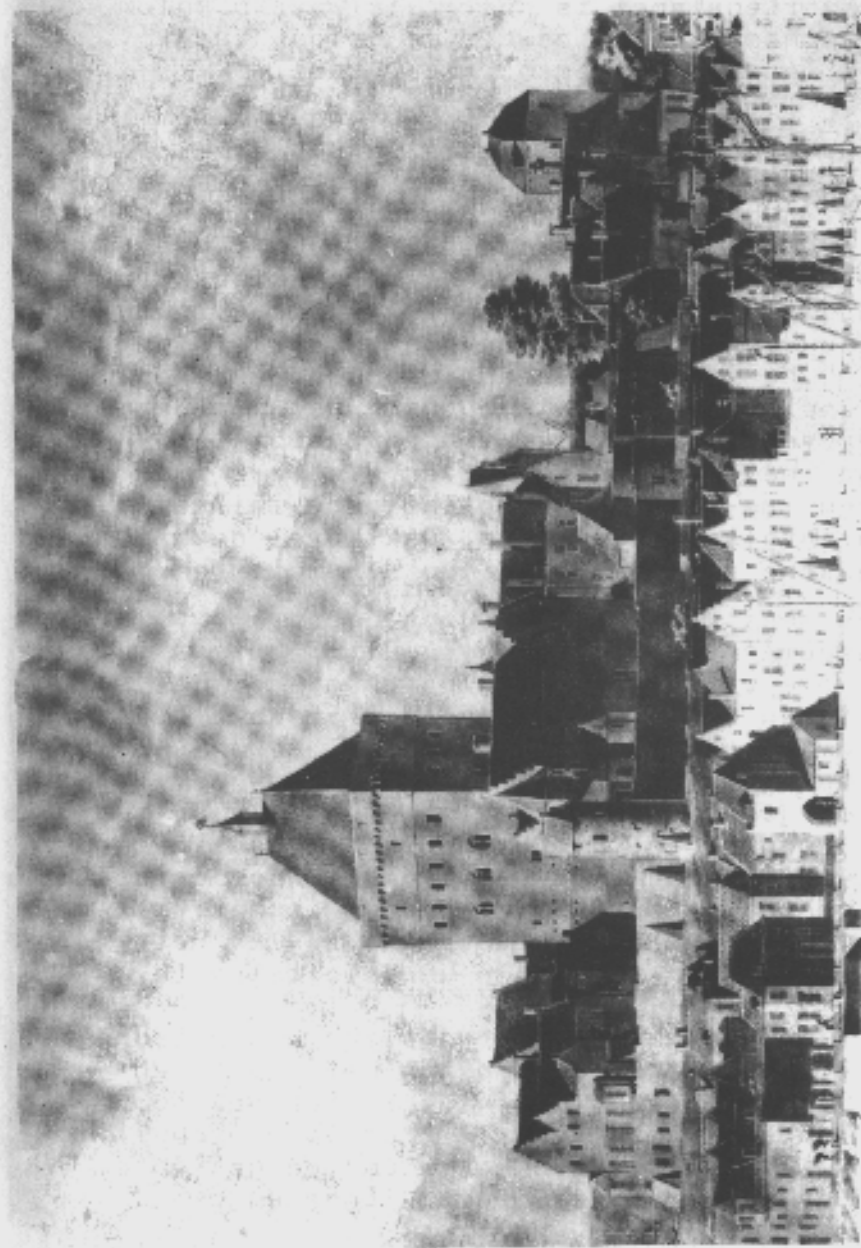
Het jaar 1155 zou dus een vooruitlopen op de komende restauratie kunnen zijn en evenzeer de uitdrukking dat het Valkhof bijna in puin gevallen was. Deze hele woordenreeks dient er eigenlijk slechts toe om de grootheid van deze vredebrenger te laten uitkomen. De Italianen zullen er wel anders over gedacht hebben.

De burcht kan bijna niet in zo'n desolate toestand zijn geweest want keizer Koenraad III

Gedenksteen van de herbouw van de palts te Nijmegen door Frederik Barbarossa in 1155 (fragm. nr. 1; Nijmeegs Museum Commanderie van St. Jan)

bezoekt in oktober 1145 Nijmegen en nogmaals in 1151. Dat er nodig wat aan gerestaureerd moest worden is logisch. Honderd jaar eerder ging de burcht in vlammen op bij een strijd tussen enige nederlandse ridders en keizer Hendrik III.

Het feit dat Barbarossa een groot bewonderaar was van Karel de Grote zal zeker een grote rol gespeeld hebben bij de herbouw van het Valkhof. Hij probeerde deze keizer in alles na te volgen. De burcht moest vooral indrukwekkend zijn en zo goed als zeker zal de reuzetoren zijn werk zijn. Dat deze uit het midden van de 12e eeuw stamt is goed te zien op de tekening van Hendrik Hoogers, kort voor de afbraak van de burcht getekend. De kleine dubbel geboogde vensters, met in het midden een zuiltje hebben dezelfde vorm als de galmgaten van de vroeg 12e eeuwse torens van het nabij gelegen Bommel en Ressen-Bommel. Een andere overeenkomst zijn de boogvelden met zuiltje op de bovengalerij van de karolingische kapel. Het is mogelijk dat de galerij van de kapel van jongere datum is en herbouwd onder keizer Barbarossa. Een dergelijke bovenbouw had in oorlogstijden wel meer te lijden. De burcht kan men typeren als een centraal-burcht met de toren in het midden en daarom heen gegroepeerd de verschillende gebouwen. In tijd van nood konden de bewoners in de toren vluchten. Er zijn daarom op begane grond en eerste verdieping geen vensters en veel hoger zijn smalle openingen en de genoemde dubbel-bogige vensters aangebracht. Welke gebouwen behalve de Donjon door Barbarossa zijn gebouwd blijft in het duister en men kan slechts aannemen dat de noord-zuidvleugel het oudste deel is en aansluit op de toren.

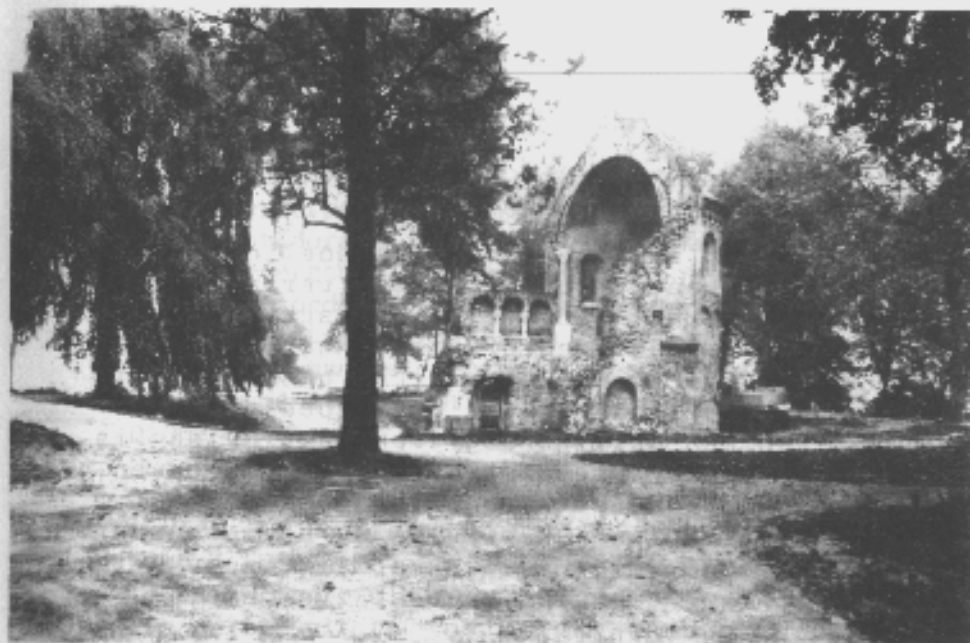
De Valkhofburcht en kathedraal, gezien vanuit het monumentale toestand vlak voor de vloep. (Gefotografeerd door de auteur).

De St.Maartenskapel is naar alle waarschijnlijkheid voorheen langer geweest en sloot aan op de meer westelijk gelegen keizerszaal.

Niet alleen de gedenksteen was van romeinse herkomst doch ook diverse zuilen, kapitelen en friezen hetgeen de nog bewaarde fragmenten duidelijk aantonen. Het zijn kostbare relieken die, onvervangbaar, tot op de dag van vandaag getuigen van de grote keizerlijke bouwmeesters. Ook karolingische kapitelen zijn opnieuw in gebruik genomen zoals aan de 'barbarossa-ruïne' duidelijk te zien is. De absis-boog steunt op twee romeinse zuilen die op ongeveer één-derde van de grond wat verdikt zijn en daarna wat smaller toelopen. De kapitelen die deze zuilen bekronen zijn wellicht karolingische imitaties van korinthische kapitelen. Ook Karel de Grote liet gaarne romeinse architectuur imiteren.

De meeste brokstukken bevinden zich in het museum "de Commanderie van St.Jan" en veel resten die vroeger in twee partijen voor de ruïne lagen en enkele her en der verspreid, zijn door de gemeente-dienst opgeslagen. Over deze brokstukken is schriftelijk antwoord van genoemde gemeente-dienst binnen gekomen bij het bestuur van de Valkhofvereniging en daarin is ten stelligste beloofd dat een en ander geres-taureerd weer wordt teruggebracht in het Valkhofpark. De gemeente-bestuurders zullen het zich tot een eer rekenen deze belofte na te komen.

De gewelven van de crypta zijn ondersteund door zuiltjes die bekroond zijn met kapitelen van verschillende vorm. In de St.Servaas te Maastricht, de kerk te Rolduc en in de Lebuïnuskerk te Deventer kan men zien hoe het interieur van de crypta er heeft uitgezien.

De Barbarossa-ruïne tijdens de parkreconstructie in 1984 (13 sept 1984).

Detailfoto van de koornissen in de noordwand.

Men kan zich afvragen wat de bedoeling was van deze crypta en er wordt meestal verondersteld dat de onderkerk voor de liturgische diensten met het personeel gebruikt is. Maar waar een crypta was heeft men deze altijd beschouwd als een apart heiligdom, waar bijvoorbeeld het lichaam van een heilige begraven lag. Helaas is door geen enkel document uitsluitend gegeven.

Tijdens bouw en herbouw van het Valkhof moeten veel zuilen, kapitelen en beeldhouwwerken van zowel romeinse als karolingische herkomst opnieuw gebruikt geweest zijn; hiervan getuigen de vele restanten.

Voor wat de uiterlijke vorm van de absis betreft, kan men die in verschillende kerken van het Rijnland nog terugvinden. Het is mogelijk dat in het gewelf van de crypta een opening was aangebracht omgeven door een balustrade om vanaf de bovenkerk in de crypta te kunnen kijken. De kapellen van de keizerlijke paleizen Neurenberg en te Eger hebben iets dergelijks. Voor Nijmegen bestaat hieromtrent geen zekerheid.

In hoeverre de middelste nis oorspronkelijk is kan niet met zekerheid worden gezegd. Niet altijd is deze op oude prenten getekend doch teruggrijpend op de oorspronkelijke toestand zou het de zetel van de celebrerende priester geweest kunnen zijn.

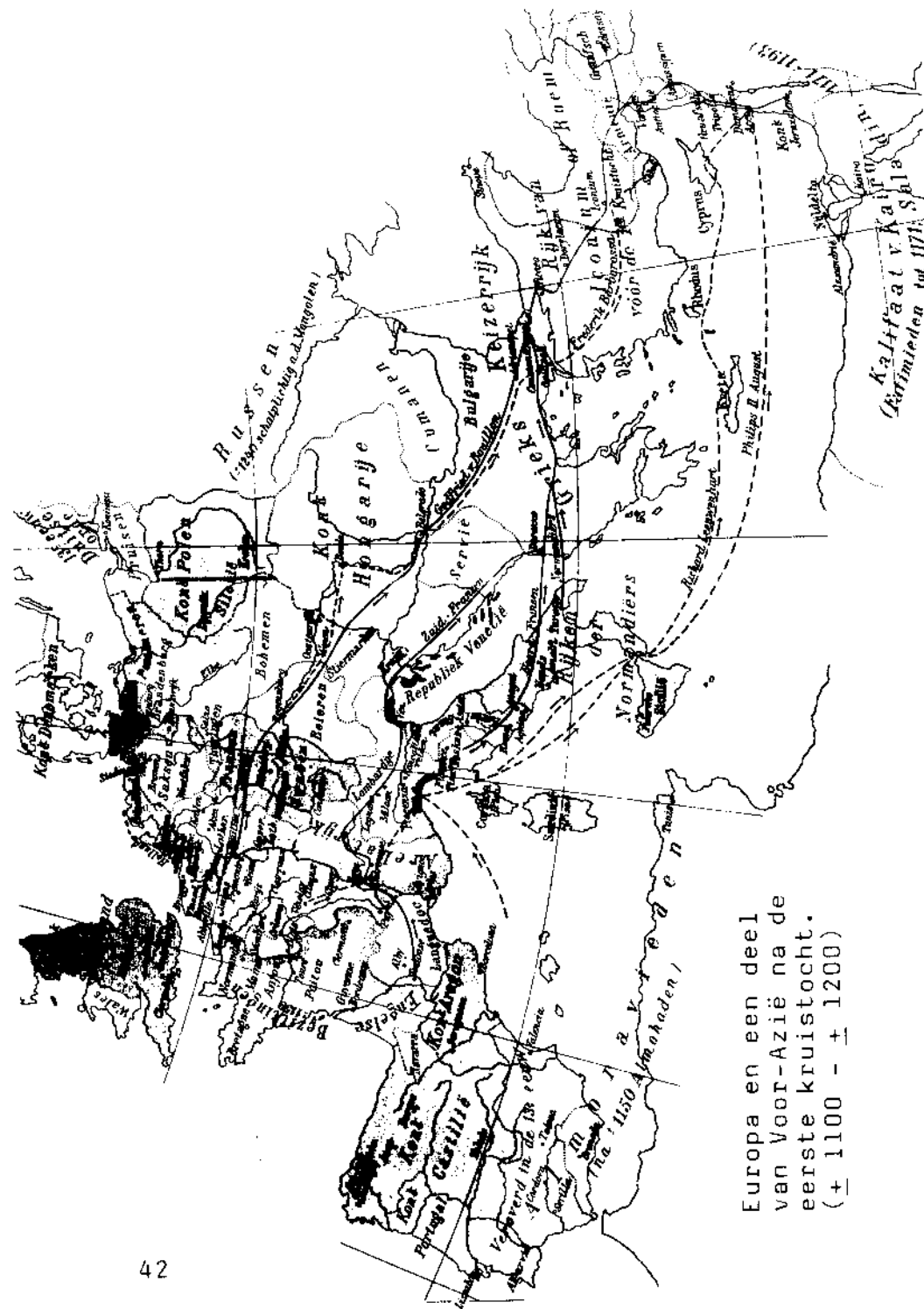
Nijmegen kan zich, met Kaiserswerth, er op beroemen de enige stenen opschriften te bezitten die vermelden dat de burcht door Barbarossa gebouwd respectievelijk herbouwd is.

Buiten deze gedenkstenen is er echter ook schriftelijk een en ander vastgelegd. De kroniekschrijver Rahewin vertelt hierover; en vertaald (uit het bronnenboek van Nijmegen) luidt dit als volgt:

" Ofschoon hij zich in het uitbreiden van het rijk en " het onderwerpen van volken zo onderscheidde en hierdoor voortdurend in beslag werd genomen, begon hij toch op verschillende plaatsen allerlei werken tot sier en voordeel van het rijk; sommige voltooide hij en het grootste deel stelde hij in dienst van de verknochtheid aan het voorgeslacht. De zeer fraaie paleizen, eens door Karel de Grote gebouwd, en de koningshoeven, met zeer schoon kunstwerk versierd, te Nijmegen en naast villa Ingelheim, zeer sterke bouwwerken, maar door verwaarlozing en ouderdom aangetast, herstelde hij op zeer passende wijze en hierbij toonde hij zijn aangeboren grootheid van geest. Te Kaiserslautern heeft hij op royale wijze een koninklijk paleis uit rode stenen laten bouwen.

" De paleizen te Nijmegen en Ingelheim zijn door Rahewin voorgesteld als zwaar en stevig gebouwd. Dat van Kaiserslautern (Lutra) had meer luxe. Het was gebouwd van rode steen en het bevatte ook een park met veel herten en reeën volgens de geschiedschrijver en hij voegt er aan toe: "de koninklijke pracht en de overvloed van dit alles, die groter is dan men zich kan voorstellen, wekt bewondering van de toeschouwers. Ook in Italië in Monza en in Lodi en andere plaatsen en steden heeft hij de vernieuwing van paleizen en heilige gebouwen grote vrijgevigheid en pracht betoond, zodat het gehele rijk niet moet ophouden deze grote keizer steeds in gedachten te houden".

Over het inwendige van de St. Maartenskapel is niets méér bekend dan de stenen laten vermoeden. Dit kan tot verschillende interpretaties leiden. Voor zover mij bekend, is door één schilder het interieur gebruikt als achtergrond voor portretten. Willem Joseph

Europa en een deel
van Voor-Azië na de
eerste kruistocht.
(+ 1100 - + 1200)

Laquy (Kleef 1738-1798) schildert de prinsen Willem Frederik en Willem Georg Frederik in de "manege" van het Valkhof met hun lievelingspaarden. Blijkbaar is de crypte in gebruik als paardenstal. De ronde ramen zijn goed weergegeven; maar om het geheel een wat duidelijker strekking te geven wie hier worden voorgesteld, heeft de schilder de achtergrond voorzien van een verhoog met daarop een vaas. De vaas laat een medaillon zien waarin het portret van Willem V, de Stadhouder die in 1786 naar het Valkhof vluchtte; naast de vaas ligt een brullende leeuw.

Dat de St.Maartenskapel na de reformatie een andere bestemming kreeg ligt voor de hand. De hervormers wisten met al die kerken geen raad en in de 17e eeuw wist men al niet meer van het sacrale gebruik van beide kapellen. Daarom vind je ook veel prenten en tekeningen waarbij de Karolingische kapel "de heidense kapel" en de St.Maartenskapel ook wel "romeinse" kapel genoemd wordt.

Waarschijnlijk is alleen maar de crypte als paardenstal in gebruik geweest omdat deze gelijkvloers lag met de binnenplaats. In een plattegrond getekend in 1725 en bewaard in het rijksarchief te Arnhem staat in een bijgaande verklaring: No.16 "portaal voor de peerdstal". Aan de zuidzijde van de absis zien we no 15: "Traptoortje". Dit torentje, dat toegang gaf tot de eigenlijke bovenkapel steekt boven de absis uit. Het is zes-hoekig en voorzien van een spits met twee dakkapellen. De aan de andere kant gelegen ingang tot de crypte is een klein rechthoekig gebouwtje van twee verdiepingen.

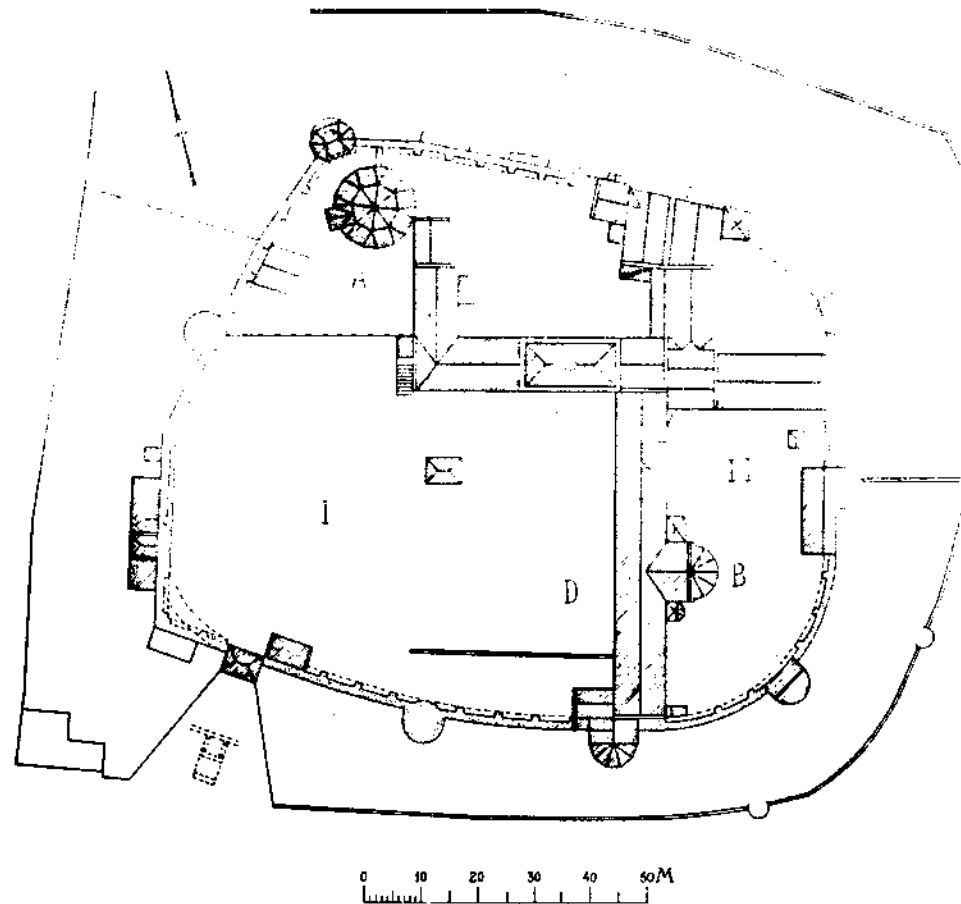
In de laatste twee eeuwen van zijn bestaan is de burcht vaak en van alle kanten getekend,

maar nieuwe gezichtspunten ten aanzien van de St.Maartenskapel leverde dat niet op.

Merkwaardig is het patronaat van de kapel: de H.Martinus van Tours die de patroon was van het Merovingische koningshuis. Overal waar de Franken een kerk stichtten hadden zij bepaalde patronen die hun naam leenden aan de nieuwe kerk die, vaak gesticht met het geld, zeker de goedkeuring hadden van het Merovingische huis. De patroonheilige gaf dan aan dat het Frankische huis er bepaalde rechten bezat; bijvoorbeeld de benoeming van de pastoor. Zo zou het kunnen zijn dat Martinus de patroon was van de oude huiskapel en misschien zelfs nog vóórdat Nicolaas de patroon werd van de nu nog aanwezige Karolingische kapel.

Hoe het paleis er na de herbouw heeft uitgezien? We kunnen slechts gissen. De sloper heeft er zijn best op gedaan om alles aan tufsteen naar boven te halen omdat van gemalen tufsteen cement te maken was. Reeds in de 17e en 18e eeuw werden door bewoners van tegen de burcht aangebouwde huisjes stenen gebruikt en mede daardoor waren veel muren vóór de afbraak al verzakt en gescheurd.

Als we de plattegrond bekijken, die als leidraad dienst deed voor de leidekker, dus terecht "het dakenplan" genoemd, dan valt ons de enorme lengte op van de noord-zuidvleugel. Hier wordt gesproken van "kleersolder". Meestal neemt men aan dat dit de oude rijkszaal is, maar zo zeker is dat niet. Bekijken we de ligging van de reuzetoren dan valt de excentrische ligging op en niet erg logisch in een bouwplan. Op oude tekeningen van de binnenplaats ziet men de zuidmuur van de Donjon

Reconstructie-plattegrond van de burcht in de 17e en 18e eeuw. De tekening is afgeleid uit het "dakenplan", welk door een leidekker in de 18e eeuw werd vervaardigd. Duidelijk is de onevenwichtige verhouding tussen de binnenplaatsen I en II te zien, evenals het niet op de toren aansluiten van de noord-zuid-vleugel. Gezien de boogresten bij C, op oude tekeningen nog zichtbaar in de torenmuur, zou men kunnen veronderstellen dat hier de grote Rijks- of Keizerszaal is geweest. De vleugel D zou korter zijn geweest en meer naar het westen gelegen. De buitenmuren van de kapel (B) reikten dan tot aan de veronderstelde vleugel.

en deze vertoont nog afbraaksporen van een ander bouwwerk. De hoge brede boog die er zichtbaar is zou wellicht de aanhechting kunnen zijn van de vroegere rijkszaal. Oude tekeningen als van Pronk, Van Lienden en Aretz geven de boog duidelijk weer. De laatste man, Gerhard Hendrik Aretz (1795) had in Nijmegen een verffabriek en was beslist geen beste tekenaar maar bleek wel duidelijk aandacht te hebben voor de steensoort. Zijn tekening is gemaakt op verzoek van de sloper. De grote tufstenen delen zijn duidelijk herkenbaar en ook de boog is uit tuf- of duifsteen vervaardigd. De boog is dichtgemetseld met middeleeuwse "kloostermoppen" en het bovenste deel van de toren is in vroeger tijden opnieuw opgetrokken. In de tufstenen delen ziet men de oude romaanse vensternissen, zoals nog aanwezig in talloze oude kerktorens. Ook Hendrik Hoogers (Nijmegen 1747-1814) laat deze nissen aan de andere zijden van de toren zien. Genoemde G.H. Aretz laat ook de noord-zuidvleugel zien en de manier waarop de muren zijn getekend doet vermoeden dat deze lange vleugel in drie etappen gebouwd is.

Om even op de Donjon terug te komen; de vermoedens dat de eerdere rijkszaal aan de toren heeft vastgezetten worden b.v. weergegeven door Cornelis Springer (Amsterdam 1817-1862-Hilversum). Hij heeft dit ook wellicht zo aangevoeld. Hij vervaardigde in opdracht van de vereniging "Arti et Amicitiae" in Amsterdam een aantal schilderijen uit de vaderlandse geschiedenis. Eén ervan stelt de eerste binnenplaats voor en mocht hij de gravure van Pronk hebben gebruikt, dan heeft hij deze niet in alles gevolgd, want hij tekent de noord-zuidvleugel die aansluit aan de reuzetoren (Donjon).

Gezicht op de Valkhofburcht vanuit het noordoosten. Linksboven de stadspoort is nog juist de dakpartij van de St.Maartens- of Barbarossakapel te zien. Geheel rechts de Nicolaaskapel.
(Detail uit gewassen pen- en penseeltekening van Hendrik Hoogers).

Wat de afbraak van het Valkhof betreft is op te merken dat meerdere steden hetzelfde lot was beschoren zoals Kaiserswerth en Kaiserslautern en anderen. Hierdoor is veel praktisch vergelijkingsmateriaal verloren gegaan en wanneer ooit de herbouwplannen voor de Valkhofburcht ter tafel komen zal een van de eerste vereisten zijn: het nog aanwezige architectonische materiaal van alle Barbarossa-burchten verzamelen in foto's en tekeningen en uit vergelijkingen de nodige conclusies trekken.

Ik ben er van overtuigd dat we nog voor verrassingen komen te staan.

Tot besluit een lijstje met data, waarop keizer Frederik I Barbarossa Nijmegen bezocht.

1157:21 mei bezoekt hij Nijmegen komende vanuit Keulen en hij verblijft er tot begin juni en vertrekt dan naar de palts in Goslar.

1165:In Nijmegen wordt zijn zoon Hendrik geboren die later als Hendrik VI heeft geregeerd van 1191-1197. Zijn moeder was Keizerin Beatrix, de tweede vrouw van Frederik I.

1171:Er wordt vermeld dat de keizer met veel landheren bijeen was en in oktober te Nijmegen verbleef.

1174:Na het Paasfeest in zijn paleis te Aken te hebben gevierd, vertrekt hij naar Nijmegen. Vanwege een reeds aangekondigde expeditie naar Italië laat hij ieder de eed van trouw afleggen.

1176:Hij bevestigt de burgers van Utrecht van tolvrijdom in Tiel en onder de getuigen die tekenen is de burchtgraaf Alardus de "Numege".

Bovenstaande data geven de bezoeken weer die wij via documenten kennen. Of hij meerdere malen hier in Nijmegen is geweest blijft vooralsnog in het duister. Men kan wel vermoeden dat de man die zovele malen in Italië was, daarenboven in Duitsland ook vele burchten bezat, niet zoveel in Nijmegen geweest kan zijn. Voor hem was onze burcht belangrijk als vooruitgeschoven post in het noorden.

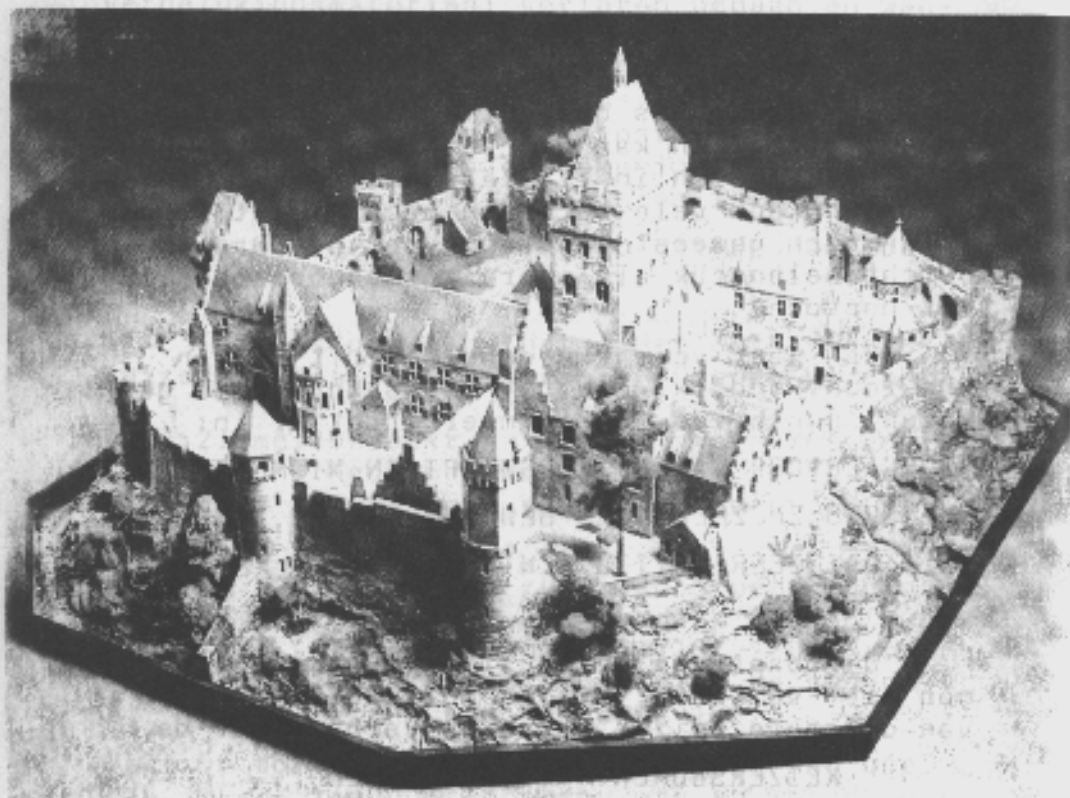
Een jaar voor zijn dood schrijft hij aan zijn zoon Hendrik, die tot rooms-koning is gekozen, een brief. Onder meer staat er in:

"ZORG ERVOOR DAT KEIZERSWEERT EN NIJMEGEN AFGEBOUWD EN ZEER GOED BEWAAKT WORDEN, OMDAT WIJ DAT ZEER NUTTIG ACHTEN !!".

Blijkbaar was de in 1155 begonnen herbouw nog niet voltooid. Dit is het laatste wat wij van de grote Keizer horen in verband met de

" KEIZERSBURCHT TE NIJMEGEN ".

Henk Schoonwater

Maquette van het Valkhof, gezien vanuit noord-oostelijke richting. De Barbarossakapel is als uitbouw van de grote Rijkszaal te herkennen (links op de foto).

UIT DE LEDENADMINISTRATIE

Dat de belangstelling voor het Valkhof nog steeds groeiende is kan, behalve uit de jaarlijks groter wordende bezoekers-aantallen, mede worden afgeleid uit de toename van het ledental.

Met de onderstaande nieuwkomers is het aantal leden van de Valkhofvereniging gekomen op meer dan 540.

In de periode tussen begin maart en half mei mochten wij verwelkomen:

v.Herkhuizen-v.Beekum	Stein
v.d.Eelaart	Lelystad
Zijlstra	Nijmegen
Luijben	Groesbeek
v.Kempen	Nijmegen
Broesder	Nijmegen
de Wilde	Elst
Waterman	Arnhem
Gerritsen	Nijmegen
Fens	Spankeren
Beumer	Zutphen
Schiltmans	Nijmegen
Terburg	Paterswolde
de Rooij, A.	Nijmegen
Nieuwenhuijs	Beek bij Nijmegen
Versteeg	Nijmegen
Fitsch	Nijmegen
v.Rooijen	Nijmegen
de Rooij, W.	Nijmegen
Breebaart-Welmerink	Nijmegen
v.d.Borg	Nijmegen
Peters	Nijmegen
Weijers	Beek bij Nijmegen
Burgers-Weusthof	Nijmegen

Plattel
de Roos
Princen
v.Meurs
Yang
Krosse
Lucassen

Nijmegen
Nijmegen
Den Haag
Nieuwehorne
Nijmegen
Nijmegen
Zevenaar

G.Hermans,
ledenadministratie

REDAKTIE-MEDEDELINGEN

* In Valkhofnieuws 1/87 is in deze rubriek melding gemaakt van de mogelijkheid om één of meerdere titels uit de trilogie over de Ottoonse tijd te bestellen (1. de Ottonenkeizers, 2. Keizerin Theophano, 3. Keizer Otto III).

De reacties hierop, in de vorm van bestellingen, zijn dermate talrijk gebleken, dat sommige delen zijn uitverkocht en moeten worden herdrukt.

Wij vragen U hierbij om begrip voor eventuele vertragingen bij de aflevering. Uw bestelling wordt zo spoedig mogelijk afgehandeld.

G.Hermans